

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 92 1971

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1972

karriärmässiga strävanden, till exempel hans begravningsdikter och hyllningsepistlar och hans polemiska skrifter mot katolikerna. Förhållandet mellan författaren Donne och ämbetsaspiranten Donne ägnar Bald dock inte någon närmare, samlad uppmärksamhet.

Som Bald påpekar är Donne den förste store engelske diktaren som det är möjligt att skriva en verklig biografi om — ifråga om Chaucer, Spenser eller Shakespeare är ju det biografiska materialet mer eller mindre fragmentariskt. Bald har uppenbarligen varit starkt engagerad i uppgiften att samlas och bedöma det relativt omfattande men ibland svåråtkomliga och svåranalyserade materialet om Donne. Hans framställning kan möjligen tyckas en aning torr i sin detaljrikedom och osvikliga vederhäftighet, men bredden och konkretionen gör den också till en ofta fängslande läsning, inte bara som biografi utan också som tidsskildring.

Lars Gustafsson

Earl Miner: *The Metaphysical Mode from Donne to Cowley*. Princeton Univ. Press. Princeton, New Jersey, 1969.

Earl Miner, känd som författare till ett av de viktigaste arbetena om Drydens poesi, vill i sin studie *The Metaphysical Mode from Donne to Cowley* karakterisera metafysikernas poesi från delvis andra utgångspunkter än dem som etablerades av Grierson och T. S. Eliot, och som senare forskare och kritiker i stor utsträckning byggt på. Miner förkastar — befriande nog — Eliots lösliga teori om den »dissociation of sensibility» som Milton och nyklassikerna skulle ha gjort sig skyldiga till i motsats till Donne, Herbert, Vaughan och Marvell. Han vill inte heller nöja sig med de andra vedertagna kriterierna, sådana som »strong lines», »wit» och »conceits», även om han inte ifrågasätter dem. Men som det som verkligen skiljer den metafysiska diktningen från den elisabetanska och den nyklassicistiska vill han se den »privata», individualistiska karaktären i det poetiska uttrycket och i dikternas situationer. Han vill vidare hävda att det hos metafysikerna finns två stämningsslagen, ibland isolerade, ibland i kombination: det ena karakteriserar han med ordet »song» och menar därmed något positivt, bejakande, det andra med »satire». Han vill också närmare bestämma vilka strategier metafysikerna använder för att åstadkomma sina spirituella effekter och finner då att det som skiljer deras »wit» från andra näraliggande epokers och riktningars är att de ofta bygger på två hävdvunna logiska-retoriska uttrycksmedel, ana-

logi och dialektik. Ytterligare undersöker han utformningen av tids- och rumsfaktorerna hos metafysikerna och kommer då fram till att medan Donne ofta bygger sina dikter på en »dramatisk» nusituation, använder sig den senare metafysiska diktningen mest av relaterande, meditation och argumentation.

Till dessa huvudpunkter i synen på metafysikerna fogar Miner en analys av tre representativa dikter, där han kombinerar historiskt betraktelsesätt med close reading — och där man måste säga att hans uppvisande av retoriska modeller är mera givande än hans kritiska läsning av dikterna.

Intrycket av hans arbete blir blandat och långtifrån genomgående övertygande. Mycket av det som framförs här har i själva verket sagts tidigare, av forskare som Rosemund Tuve och Robert Ellrodt. Som den största svagheten framstår det förhållandet att Miner aldrig gör några skarpa avgränsningar byggande på ingående jämförelser med i tiden näraliggande poeter som inte kallas metafysiker. I kapitlet om »wit», där han med många exempel visar hur metafysikerna använder sig av analogier, ofta hopade sådana (alltså definition resp. dialektik) påpekar han karakteristiskt nog att R. Tuve påtalat hur både elisabetanernas och metafysikernas bildspråkseffekter ofta är baserade på hävdvunna retoriska mönster; och i kapitlets slut får han medge att analogier, ensamma eller i en hel argumenterande serie, är vanliga i nyklassicistisk poesi — så vad har man vunnit på hans undersökning utom en i och för sig intressant exemplifiering av förekomsten hos metafysikerna? I avsnittet »The Private Mode» hävdas till tjatighet det som skulle bevisas utan att det blir bevisat. Det är ju dock icke så att all elisabetansk sonnettdiktning, till exempel, är konventionell — det i sann mening individualistiska finns bland annat hos Shakespeare och Drayton, om än inte på långt när genomgående. Även i denna fråga får Miner göra medgivandet att någon absolut gränsdragning mellan t. ex. Donne och Dryden inte är möjlig — självfallet inte, eftersom man ju hos Donne har att räkna med vitt skilda slag av dikter. Att Donnes satirer är mera »public» än kärleksdikterna ligger ju i genrens natur (sådan den sågs vid tidpunkten i fråga). Att säga att det som är gemensamt för alla metafysiska poeter är en individualistisk (»private») talare som är medveten om sin alienation från »världen» hjälper väl inte heller som fullständigt avgränsande definition, eftersom former av världsförakt och tvivel rörande människans natur finns också hos nyklassikerna. Vad beträffar motsägelsefullheten i stämningssläget, bejakande

å ena sidan, satirisk antagonism å den andra, räcker det att peka på Spensers samtida inslag av idealbildning och hovsatir t. ex. i Mother Hubbards Tale, på ambivalensen i synen på kärleken hos Shakespeare eller på inställningen till religionen och till människans natur i verk som Drydens Religio Laici och Popes Essay on Man för att påtala det onöjaktiga i Miners framställning.

Sammanfattningsvis kan man säga att han på vissa punkter nyanserat en vedertagen rad definitioner av metafysisk poesi men att han ingalunda övertygat om att de aspekter han understryker skulle vara mera bestämmande för synen på metafysikerna än de karakteristiska som ofta redan framdragits. Det välkända faktum att gränsdragningarna är svåra att utföra kvarstår.

Erik Frykman

Wilfried Barner: *Barockrhetorik. Untersuchungen zu ihren geschichtlichen Grundlagen.* Max Niemeyer Verlag. Tübingen 1970.

Sedan några år har den tyska barockforskningen vitaliserats och begynt en omorientering i och med att retoriken alltmer kommit i centrum. Wilfried Barner lämnar — med den grundlighet som endast återfinns i en tysk Habilitationsschrift — en bred översikt över tidigare barockforskning utifrån denna aspekt. Med rätta framhåller han Günther Müller som en föregångsman redan på 1920-talet. Likaså understryker han betydelsen av en annan Tübingenforskarens verk på detta område, Ludwig Fischers »Gebundene Rede. Dichtung und Rhetorik in der literarischen Theorie des Barock in Deutschland» 1968 (recenserad i Samlaren 1968).

Barner själv startar ungefär på Fischers ståndpunkt. Liksom denne hävdar han att barocken aldrig skapar någon egentlig anti-klasicistisk teori för vare sig poesi eller retorik. Däremot ändras förrådet av de *exempla*, som inom litteraturteorin får konkretisera de allmänna litteraturteoretiska normerna. Först därigenom kan en barockretorik sägas uppkomma.

För övrigt vill Barner förankra analysen av barockstilen och barockretoriken i ett sociologiskt sammanhang, en tämligen obeprövad metod i tysk barockforskning. Det stora kapitlet »Die Verankerung der Rhetorik im Bildungswesen des 17. Jahrhunderts» utgör därvidlag en ytterst värdefull grundforskning, där man välkomnar framställningens bredd och den exakthet, varmed elementa i epokens retorikundervisning definieras och analyseras. Det sker en genomgång av det humanistiska skolväsendets läroplaner, läroböcker och pedagogiska me-

toder på detta fält. Särskilt skoldramat ställs i en helt ny dager såsom ett betydelsefullt led i skolornas retorikundervisning. Överhuvudtaget understryker Barner att skolornas latinska retorikundervisning syftade till en färdighet att *trala* latin, att bruka det som ett levande, effektivt kommunikationsmedel, och gendriver däremot en äldre uppfattning att latinstudiet skulle ha lett till en opraktisk, världsfrämmande språklig formalism.

Samtidigt med denna allmänna beskrivning av retorikens ställning inom det humanistiska utbildningsväsendet, samtidigt med en viss kritik av det traditionella barockbegreppet, vill emellertid Barner hävda att det under senare hälften av 1600-talet utvecklas en specifik *barockretorik*, rättfärdigande verkets titel. Han uppfattar den rent humanistiska världen och hov- och adelsvärlden som i viss mån motsatta miljöer under exempelvis 1500-talet; den förra utvecklade en retorikundervisning av mer intellektuell-formell prägel, medan den senare utformade en retorik direkt inriktad mot det politiska och sociala livets villkor och krav. Under 1600-talet kommer den humanistiska retoriken därför att präglas av esoterisk konstfullhet och konservatism, medan den samhällstillvända retoriken hos den politiska samhällsgruppen oavbrutet vinner terräng såsom utvecklingens progressiva element. Men på 1660- och 1670-talen sker en syntes av de båda komponenterna i utvecklingsprocessen med män som exempelvis Christian Weise. Weise, själv universitetsman, hävdar nu att retoriken innefattar alla former av språklig kommunikation inom samhället, att den alltid är och måste vara »politisk». Den humanistiska retoriken bryter sin tidigare autonomi och förenas med den aristokratisk-politiska retoriken, en process som sammanhänger med framträdandet av ett borgerligt element inom samhället, ett samhällsskikt som förenar intellektuellt-moraliska traditioner från humanismen med den politiska överklassens pragmatiska människo- och samhällssyn.

Det synes mig som Barner för att kunna teckna denna dialektiska utvecklingsprocess tvingas till vissa schematiseringar och förenklningar. Utan tvivel erbjuder de decennierna i slutet av 1600-talet han framförallt studerar något nytt och specifikt gentemot tidigare skeden, men att en »modern» samhällstillvänd syn på språket skulle vara det radikalt nya torde kräva en utvidgad argumentering för att helt övertyga. Mina egna studier av exempelvis synen på och bruket av retoriken vid det äldre Vasahovet i dess propaganda och i Erik XIV:s tal och skrifter tyder för det första på svårigheten att särskilja en humanistisk och en